

КИЇВСЬКИЙ ІНСТИТУТ СУЧАСНОЇ ПСИХОЛОГІЇ ТА ПСИХОТЕРАПІЇ

КАФЕДРА КЛІНІЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА СОЦІАЛЬНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

РОБОЧА ПРОГРАМА ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТА

Сучасні питання психології девіантної поведінки

Освітній рівень II (магістерського) рівня вищої освіти / III (освітньо-науковий) рівень
(назва рівня вищої освіти)

Галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки /
C Соціальні науки, журналістика, інформація та міжнародні відносини
(шифр і назва галузі знань)

Спеціальність 053 Психологія / C4 Психологія
(код й найменування спеціальності)

Освітня програма Клінічна психологія / Психологія забезпечення ментального здоров'я /
Психологія

Розробник: Наталія МАКСИМОВА, доктор психол. наук, професор, професор
кафедри клінічної психології

Робоча програма затверджена
на засіданні кафедри

клінічної психології та соціальної психології

протокол № 10 від 23 червня 2025 року

Завідувач кафедри
клінічної психології

(підпис)

Ірина ЛИСЕНКО
(ім'я та прізвище)

Завідувач кафедри
соціальної психології

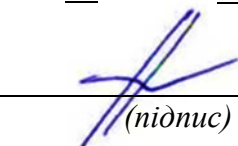

(підпис)

Дар'я ТРОФІМОВА
(ім'я та прізвище)

Розглянуто на засіданні Ради якості вищої освіти

протокол № 5 від 30 червня 2025 року

Голова РЯВО

(підпис)

Наталія ЗАВ'ЯЗКІНА
(ім'я та прізвище)

Вступ

Робоча програма освітнього компонента «Сучасні питання психології девіантної поведінки» розроблена на основі Методичних рекомендацій до розроблення і оформлення робочої програми освітньої компоненти, затвердженої Вченою Радою Київського інституту сучасної психології та психотерапії від 22 лютого 2024 року, протокол №7.

1. ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Статус освітнього компонента – вибірковий.
Обсяг освітнього компонента – 3 кредити ЄКТС.
Семестровий контроль – залік

Мета, завдання освітнього компонента.

Метою освітнього компонента є: оволодіти знаннями про сутність, форми прояву, причини та шляхи корекції девіантної поведінки.

Завданнями освітнього компонента є: набуття знань про психологічну сутність девіантної поведінки; про соціально-психологічні та біологічні фактори її виникнення; про структуру та критерії визначення різновиду девіантної поведінки.

Набуття вмінь: застосовувати методи діагностики девіантної поведінки; встановлювати психологічний контакт у процесі спілкування з особами з девіантною поведінкою та проводити їх психологічне обстеження; складати програми корекції девіантної поведінки; проводити профілактичну роботу.

Курс може бути корисний для здобувачів освіти, які планують працювати в галузі практичної психології, в системі освіти, в закладах соціально-психологічної реабілітації і клініках, в пенітенціарних установах та інших правоохоронних органах. Він також може бути корисним та для всіх студентів, які цікавляться соціально-психологічними аспектами попередження та корекції негативних проявів людської поведінки.

Результати навчання здобувачів за освітнім компонентом

Після завершення вивчення освітнього компонента здобувачі вищої освіти здатні:

1. Пояснювати сучасні теоретичні підходи та концепції психології девіантної поведінки, їх еволюцію та міждисциплінарні зв'язки.
2. Аналізувати основні види девіантної поведінки (делінквентна, адиктивна, агресивна, аутоагресивна тощо) з урахуванням вікових, соціальних і культурних чинників.
3. Критично оцінювати співвідношення норми і девіації в сучасному суспільстві, вплив соціальних змін і цифрового середовища на формування девіантних форм поведінки.

4. Інтерпретувати психологічні механізми виникнення та закріплення девіантної поведінки (фрустрація, соціальне научіння, когнітивні спотворення, порушення саморегуляції).
5. Виявляти ризикові та захисні фактори девіантної поведінки на індивідуальному, сімейному та соціальному рівнях.
6. Аналізувати кейси девіантної поведінки з використанням сучасних психологічних підходів і методів.
7. Застосовувати наукові знання для розроблення профілактичних і корекційних заходів щодо девіантної поведінки.
8. Оцінювати ефективність психологічних програм профілактики та інтервенції з урахуванням етичних норм і прав людини.
9. Дотримуватися принципів професійної етики, недискримінації та толерантності у роботі з особами з проявами девіантної поведінки.
10. Аргументовано обґрунтовувати власну професійну позицію щодо соціальної відповідальності психолога у сфері запобігання девіантній поведінці.

2. ПРОГРАМА ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТА

Структура освітнього компонента

№ п/п	Назва теми	Кількість годин			
		лекції	практичні	контактні	самостійна робота
1	Соціальні норми та психологічна сутність девіантної поведінки	1,5	1		16
2	Структура девіантної поведінки; детермінанти та процес формування	5	4	2	16
3	Методи визначення різновиду девіантної поведінки	3,5	1	2	16
4	Соціально-психологічна корекція девіантної поведінки	2	2	2	16
	ВСЬОГО	12	8	6	64

Зміст освітнього компонента

Тема 1. Соціальні норми та психологічна сутність девіантної поведінки

Предмет, мета і завдання курсу. Визначення понять: соціальні норми, властивості соціальних норм, різновиди соціальних норм, діалектика феномену «порушення соціальних норм», соціалізація, соціальна дезадаптація, соціальна реабілітація, девіантна поведінка.

Ставлення до проблем девіантної поведінки на різних етапах розвитку людства. Перші дослідження в галузі вивчення девіантної поведінки. Мета та засоби формування соціально адаптованої особистості в різних країнах.

Девіантна поведінка як багатоаспектний феномен.

Складність побудови структури девіантної поведінки. Детермінантний принцип побудови структури девіантної поведінки.

Структурні компоненти девіантної поведінки, їх зв'язок та ієрархія. Різновиди девіантної поведінки. Місце і роль соціально дезадаптованої поведінки в структурі девіантної поведінки. Визначення типу соціальної дезадаптації як умова побудови програм психологічної корекції. Різновиди соціальної дезадаптації: біологічно зумовлена, педагогічна занедбаність, ситуативна, особистісно зумовлена. Крайні форми проявів девіантної поведінки.

Література: 1, 3, 5, 6, 8, 9, 11, 13, 16, 17, 18.

Тема 2. Структура девіантної поведінки; детермінанти та процес формування.

Біологічно зумовлені детермінанти девіантної поведінки. Необхідність з'ясування цих причин та факторів девіантної поведінки особи, як передумова корекційної роботи. Різновиди відхилень у психічній діяльності.

Порушення у розвитку когнітивної сфери. Визначення сутності та наслідків мінімальних мозкових дисфункцій. Порушення мозкової діяльності, їх механізми та вплив на процес соціалізації дитини. Визначення понять: часткові і загальні порушення, первинний і вторинний дефект. Роль первинного та вторинного дефекту у виникненні девіантної поведінки.

Різновиди та вікові особливості невротичних розладів. Сутність цих явищ як різновидів девіантної поведінки. Акцентуації характеру та психопатії. Девіантна поведінка як наслідок акцентуацій характеру та психопатій.

Порушення потягів та кризові стани, їх причини та наслідки, зв'язок з девіантною поведінкою. Початкові прояви психічних захворювань.

Типологія соціально дезадаптованої поведінки. Виникнення та поведінкові прояви соціальної дезадаптації за різними типами: біологічно зумовлена, педагогічна занедбаність, ситуативна, особистісно зумовлена. Кримінальна поведінка як наслідок соціальної дезадаптації. Адиктивна поведінка як варіант поглиблення соціальної дезадаптації.

Роль психологічного захисту у виникненні соціальної дезадаптації. Базові соціальні потреби дитини та внутрішні конфлікти особистості. Неправильне сімейне виховання як фактор виникнення девіантної поведінки.

Новоутворення в структурі особистості дитини, які перешкоджають процесу соціалізації. Процес виникнення негативних особистісних новоутворень. Особливості мотиваційної сфери та самосвідомості, що детермінують відхилення в поведінці. Особистісна схильність до адиктивної поведінки

Література: 1, 2, 5, 6, 8, 9, 10, 11,12,14,15,17,18, 19.

Тема 3. Методи визначення різновиду девіантної поведінки

Принципи і завдання психологічного обстеження девіантів. Методи діагностики відхилень у розвитку особистісної та пізнавальної сфери.

Методи дослідження уваги, пам'яті, мислення, саморегуляції та мови. Нейропсихологічне обстеження.

Специфіка психологічного обстеження дітей з девіантною поведінкою. Методи інтегральної оцінки особистості дитини в контексті соціальної ситуації її розвитку. Переваги та недоліки проєктивних методів. Експериментальні методи та умови їх застосування в діагностиці девіантної поведінки. Методи дослідження структурних компонентів особистості. Особливості побудови процедури діагностичного обстеження осіб відповідно до їх віку.

Основні складові висновку психологічного обстеження. Обов'язкові показники, що необхідні для складання висновку психологічного обстеження: визначення самооцінки та рівня домагань; особливості функції прогнозу, рефлексії, здатності до цілепокладання та інтеграції свого життєвого досвіду; дослідження мотиваційної та емоційно-вольової сфери.

Література : 1,2,5,6,8,10, 12,14,15,17,18,19,20.

Тема 4. Соціально-психологічна корекція девіантної поведінки.

Мета й завдання соціального контролю. Різновиди соціального контролю. Соціальне втручання. Підстави та різновиди соціального втручання. Зміна соціальної ситуації розвитку дитини як фактор психологічної корекції. Багатоаспектність проблем зміни соціальної ситуації розвитку дитини.

Принципи й завдання оптимізації соціальної ситуації розвитку дитини, організації правильного виховного середовища . Принципи спілкування з дитиною. Базові соціальні потреби дитини.

Коригування хибних стереотипів поведінки та вад особистісного розвитку: розподіл функцій психолога, соціального працівника, педагога, лікаря. Межі компетенції зазначених фахівців. Особливості роботи з батьками. Інфраструктура психокорекційної та соціальної допомоги з боку державних установ та громадських організацій.

Різновиди соціально-психологічної допомоги. Психологічне консультування, психологічна корекція, психотерапія, психотренінг. Принципи консультативно-коригуючої роботи: принцип добровільності, поінформованості, незасудження й прийняття, зворотного зв'язку, конфіденційності. Завдання та різновиди консультативно-коригуючої роботи. Коригування основних структурних компонентів особистісного розвитку. Формування асертивної поведінки та продуктивних копінг-стратегій поведінки у фруструючих ситуаціях.

Індивідуальна та групова психокорекція. Показання для індивідуальної психокорекційної роботи. Недоліки та переваги індивідуальної психологічної корекції. Мета та зміст групової психокорекції. Теоретичні основи та організаційні форми групової роботи з метою психокорекційних впливів. Різновиди групової роботи. Планування та здійснення тренінгів відповідно до цільових груп.

Критерії успішності консультативно-корекційної роботи. Специфіка складання програми психокорекційної роботи відповідно до прояву соціальної дезадаптації. Різновиди програм психокорекційної роботи.

Програми корекційної роботи з особами із біологічно зумовленою соціальною дезадаптацією. Консультативно-корегуюча допомога особам із ситуативною та особистісно зумовленою соціальною дезадаптацією. Специфіка соціально-психологічної допомоги дітям із соціальною дезадаптацією за типом „педагогічна занедбаність”.

Особливості консультування при дисгармонійному розвитку особистості; з особами, які знаходяться в кризових станах. Специфіка консультативно-корегуючої роботи з неповнолітніми засудженими та з особами, які повернулись з місць позбавлення волі.

Література: 1, 3, 5, 6, 8, 11, 13,14,16,17, 19,20,21,22.

Теми практичних завдань та контактних занять освітньої компоненти

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1.	Соціальні норми та психологічна сутність девіантної поведінки	1
2.	Структура девіантної поведінки; детермінанти та процес формування	6
3.	Методи визначення різновиду девіантної поведінки	3
4.	Соціально-психологічна корекція девіантної поведінки	4
Разом		14

Завдання практичних занять

Тема1. Соціальні норми та психологічна сутність девіантної поведінки.

1. Опишіть життєві історії трьох осіб, які порушують соціальні норми, дотримуючись такої схеми: вік і стать; поведінкові прояви; причини порушення норм; ставлення до своєї поведінки; реакція оточуючих; наслідки.

Перша особа – порушення стереотипів; друга особа – порушення моральних норм; третя особа – порушення правових норм.

Обсяг кожної історії 0,5 - 1сторінка.

2.Виконайте спрямований самоаналіз на тему: “Моє ставлення до соціальних норм і правил поведінки”.

Спрямований самоаналіз — це різновид тренінгової технології, який передбачає занурення у свій внутрішній світ та подальше письмове викладення думок і почуттів, що виникли внаслідок цього.

Подумайте про те, як Ви ставитеся до соціальних норм і правил поведінки.

_ Чи вважаєте Ви за необхідне завжди їх дотримуватися?

_ Якщо Ви порушили якісь норми чи правила, що ви відчуваєте?

_ Чи намагаєтесь Ви вибачитися чи якимось іншим чином виправити ситуацію?

_ Як часто Ви порушуєте соціальні норми та правила поведінки?

_ Стосовно яких сфер життя чи в яких ситуаціях відбуваються ці порушення?

На виконання самоаналізу відводиться 10 хв.

Прочитайте написане та зробіть висновок щодо ступеня нормативності і своєї поведінки, спираючись на інформацію, що була викладена у лекції.

Сформулюйте свої коментарі щодо властивостей соціальних норм, спираючись на власний життєвий досвід. Обсяг: 0,5 – 1 сторінка.

Література: 1, 3, 5, 6, 8, 9, 11, 13, 16, 17, 18.

Тема 2. Структура девіантної поведінки; детермінанти та процес формування.

Практичне завдання 2.1

Дайте відповіді на задачі.

Задача 1.

Денис В., 8 років. До психолога звернулася вчителька зі скаргою на неуспішність у навчанні, особливо під час виконання завдань із математики. Психологічне обстеження виявило середню працездатність, легкі порушення концентрації уваги, успішне механічне запам'ятовування на слух, мислення та інтелект в межах вікової норми. Під час докладнішого нейропсихологічного дослідження виявлено дефект зорового сприйняття: утруднення в розпізнаванні контурних, закреслених, силуетних, незавершених і накладених одна на одну фігур; неможливість розрізнення чисел, що складаються з однакових цифр (14 і 41, 122 і 212 тощо). При цьому усне виконання лічильних операцій не порушене, решта функцій мозку збережені.

1. У чому причина навчальної неуспішності Дениса?

2. Чи є у дитини порушення когнітивного розвитку?

3. Якщо так, то які? Наведіть аргументи із тексту задачі.

Задача 2

Андрій М., 9 років. Звернулася вчителька зі скаргою, що учень і досі не володіє навичками читання і письма. Поведінка на уроках і перервах без порушень. Успішність із математики та інших дисциплін — середня. Із бесіди з матір'ю з'ясувалося, що дитина народилася, зростала й розвивалася нормально. Розвиток мовлення дещо затримувався: вимовляти окремі слова Андрій почав, коли йому було півтора роки, фразове мовлення розвинулося ближче до четвертого року життя. Були порушення у вимові окремих звуків.

Андрій відвідував дитячий садок, але на момент вступу до школи знав тільки окремі букви, читати не вмів. Весь період навчання в школі мати регулярно займається з дитиною вдома, прочитує йому всі завдання вголос.

Під час психологічного обстеження хлопчик охоче йде на контакт, виконує всі запропоновані завдання. Слухо-мовна пам'ять недостатня, але висока норма запам'ятовування невербалізованих фігур.

Під час дослідження інтелекту виявляється нерівномірність його розвитку: виконання невербальних тестів — висока норма, вербальних — нижня межа норми. Утруднені фонематичний аналіз і синтез слова, обстежуваний плутає окремі фонемі: “ш”, “с”, “ц”; під час фонематичного аналізу до цього додається пропуск голосних.

Такого типу помилки трапляються і на письмі. Самооцінка занижена, дитина вважає себе “дурнем”, “нездібним”. Рівень домагань, зокрема під час виконання вербальних тестів, низький. Спостерігається виражена шкільна тривожність.

1. Чи є у дитини порушення когнітивного розвитку?
2. Якщо так, то які? Наведіть аргументи із тексту задачі.
3. Чи є прояви вторинного дефекту? Які саме?

Задача 3.

Костя Б., 6 років. Проходить обстеження з метою визначення готовності до школи. Зі слів матері, дитина народилася вчасно, вагітність та пологи без ускладнень. Голову почав тримати у 4 місяці, сидіти в 9 місяців, ходити в 1 рік і 5 місяців. Окремі слова з’явилися близько 2-х років, фразове мовлення – близько 4 років. Дитина знає окремі літери, може назвати цифри від 1 до 10. Лічбою не володіє.

У ході обстеження дитина важко вступає в контакт, не цікавиться завданнями та іграшками. Обсяг уваги недостатній. Розумова працездатність рівномірно низька. Темп сенсомоторики повільний. Механічне запам’ятовування: 5,7,7,10. Логічне запам’ятовування значно гірше. Доступні прості узагальнення: «їжа», «посуд». Малюнок на рівні «головонога».

Встановлює зв’язок та послідовність сюжету у серії з двох картинок лише з допомогою. Емоційна реакція на вказівки психолога щодо помилок та в разі схвалення відсутня. Зона найближчого розвитку відсутня.

1. Чи є у дитини порушення когнітивного розвитку?
2. Якщо так, то які? Наведіть аргументи із тексту задачі.
3. Консультація якого фахівця обов’язкова?

Практичне завдання 2.2

Дайте відповіді на задачі.

Задача 1.

«Мама завжди казала, що я в неї розумниця, красуня, най-найкраща!

Але вчителі прискіпувалися — то у творі тема не розкрита, то задача не доведена... Зате з хлопцями ніколи проблем не було, варто пройтися, посміхнутися — будь-який за мною хвостиком побіжить! Мама вчила — обирай того, хто тебе вартий, хто тобі зможе все життя добре догоджати...

Я хотіла в театральний вступити — і співала непогано, і в шкільних спектаклях брала участь — але не вийшло. Мабуть, великий блат потрібен! Пішла в інженерно-будівельний... Нудьга... Добре, хоч у студентському театрі грала всі п’ять років. Як вийду на сцену — «Дивіться усі!» — так аж жити хочеться!

Заміж вийшла... Він старший за мене, забезпечений, каже:

«Сиди вдома, все є, нащо на роботу ходити?» Я й зраділа — адже це не по будівельним майданчикам прорабом лазити. Домівку облаштувала усім на заздрість, за новими журналами інтер'єри зробила, за собою слідкую, щоб і зачіска, і фігурка: фітнес, басейн, перукарня. Одна біда — чоловік увесь день зайнятий, і до того ж відлюдькуватий якийсь: ні сам у гості не ходить, ні до себе не кличе. Побачив раз моїх подружок, так зиркнув — вони швиденько повтікали. А я сама не можу! Почала відчувати, що накопичується злість, роздратування, а в проміжках байдужість якась, навіть жити не хочеться. Я чоловікові спочатку спокійно пояснювала, що мені потрібна увага, потім кричала, потім навіть раз вени порізала! А користі? Він ревнувати почав. Ну я йому назло коханця завела — потрібно ж мені перед кимось покрасуватися, з кимось порозмовляти, похизуватися... Тепер кручуся між ними, подружки спостерігають, заздять і обговорюють — нарешті життя нормальне»

1. Який різновид девіантної поведінки тут представлено? Які речення можна навести на підтвердження?

2. Які ситуації можуть призвести до декомпенсації?

Задача 2.

«Я — людина добра! Якщо мене не доводитьи — можу останню сорочку зняти, завжди жебракам подаю... Але якщо хтось мене виведе — тут вже нічого з собою зробити не можу! «Планка падає», і я вже не можу зупинитися — лаюся, можу наговорити такого, про що сам потім жалкувати буду, часто і в бійку полізу.

Добре ще, Бог милував, ніж під руку не потрапляв, а то й до гріха недалеко. Потім швидко заспокоююся, відхожу, назавтра можу й не згадати, з-за чого так зчепилися. Я з дитинства такий, у школі була кликуха — «Скажений». До армії не потрапив, строк мотав по малолітству — двоє хлопців билися, я рознімати поліз — тут на мене й накотило! Їм-то нічого, у лікарні відлежалися та й вийшли, а мені вгатили три роки за хуліганство! На «зоні» мене навчили, що з цією злістю робити — якщо накотить, полоснути себе бритвою по руці, кров пустити, воно й полегшає, не втрапиш знову в халепу. Я спробував — і справді, допомагає. Адже коли мене злість охоплює — червона завіса перед очима, як у бика, кров у голову кидається, а там вже...

Пробував одружитися, але дівчина як побачить цю злість — боїться, що я її битиму. Пробував випивати — кажуть, «вип'єш — на душі легше стає». Але коли я п'яний, то взагалі злюся не зрозуміло з чого, а вранці не пам'ятаю, де був, з ким, що скоїв. Так що я пити боюся.

Ось і зараз, згадав усе це, і така злість і образа на мене найшла!

Що ж це за життя таке погане!?! Ні одружитися, ні напиться, як люди! А тут ще й напарник мій стоїть, зуби вищирів. Наді мною сміється, мабуть!!! Ну, зараз я йому!!!

1. Який різновид девіантної поведінки тут представлено? Які речення можна навести на підтвердження?

2. Які ситуації можуть призвести до декомпенсації?

Задача 3.

Роман В., 9 років. Звернулася мати у зв'язку з незрозумілою для неї поведінкою сина. Дитина часто відмовляється від прогулянок, екскурсій. Одного разу, коли мати купила йому нову сорочку, він розірвав її на шматки і викинув у вікно. Хлопчик не дозволяє матері прибирати в його кімнаті, перекладати речі. За словами вчительки, Роман дуже акуратний, середніх здібностей, вчиться рівномірно. У класі охоче виконує одне громадське доручення — поливає і вирощує рослини. Іноді бувають малозрозумілі спалахи гніву; якщо б'ється з дітьми, важко зупиняється. Полюбить командувати більш слабкими і молодшими дітьми.

Під час психологічного дослідження виявляються утруднена впрацьовуваність, інертність психічних процесів. Обсяг та переключуваність уваги дещо недостатні. Механічне й смислове запам'ятовування успішне. Рівень узагальнення — вікова норма.

Самооцінка дещо завищена. Шкільна тривожність низька. При зображенні «Неіснуючої тварини» намалював динозавра з великою кількістю шипів та зубів. Досліджуваний визнає свою любов до порядку, дисципліни. Свою поведінку вдома пояснює тим, що мама робить усе швидко, не попереджає його заздалегідь про прогулянки, покупки та ін. Скаржиться на лють, яка іноді виникає, злопам'ятливість.

- 1. Який різновид девіантної поведінки представлено?*
- 2. Які речення можна навести на підтвердження?*
- 3. Які ситуації можуть призвести до декомпенсації?*

Практичне контактне заняття 1.

1. Обговорення виконання завдань попередніх практичних та результатів спрямованого самоаналізу на тему: “Моє ставлення до соціальних норм і правил поведінки”.

2. Рольова гра «Визначення типу виховання».

Література: 1, 2, 5, 6, 8, 9, 10, 11,12,14,15,17,18, 19.

Тема 3. Визначення різновиду девіантної поведінки.

1. Наведіть по одній методиці на вивчення кожного значущого параметру когнітивної сфери: а) для дітей молодшого шкільного віку; б) для підлітків та дорослих.

Наведіть по одній методиці на вивчення кожного із системоутворюючих параметрів особистісної сфери: а) для дітей молодшого шкільного віку; б) для підлітків та дорослих.

Методики треба представити за такою схемою: назва, мета, хід роботи, інструкція, обробка результатів, інтерпретація результатів, стимульний матеріал, джерело.

Практичне контактне заняття 2.

1. Обговорення виконання завдань.
2. Робота в групах «Складання висновку психологічного обстеження».

Література : 1,2,5,6,8,10, 12,14,15,17,18,19,20.

Тема 4. Соціально-психологічна корекція девіантної поведінки.

1. Наведіть по два приклади застосування методу наслідків:
 - а) для дітей молодшого шкільного віку;
 - б) для підлітків.

Практичне завдання 4.

1. Наведіть по два приклади застосування методу наслідків:
 - а) для дітей молодшого шкільного віку;
 - б) для підлітків.
2. Дайте відповіді на задачі.

Задача 1.

Олександр А., 10 років. Звернулася мати зі скаргою на низьку й нерівномірну успішність дитини. Із розмови з матір'ю стало відомо, що вагітність проходила із загрозою зриву, пологи були стрімкими, дитина народилася в асфіксії. Протягом першого року життя Сашко перебував на обліку в невропатолога, однак усі навички набував своєчасно. Відвідував дитячий садок, до школи пішов підготовленим. Перші два роки навчався на «відмінно». Потім навчальна успішність неухильно почала знижуватись.

Нині батьки наполегливо шукають засоби, щоб повернути сину статус відмінника.

Під час психологічного обстеження хлопчик охоче йде на контакт, розповідає про свої негаразди, скаржиться, що в нього часто болить голова і він важко засинає. Розумова працездатність низька, виражена виснажуваність за гіпостенічним типом. Обсяг уваги — низька норма, переключування і розподіл недостатні. Механічне запам'ятовування в межах норми, порушень мислення не виявлено. У виконанні графічних проб спостерігаються недостатність точної координації рухів, пропуск окремих деталей зображення, порушення пропорцій фігур. У хлопчика наявний високий рівень шкільної тривожності.

Рівень домагань занижений, але реакція на успіх і невдачу адекватна.

1. Який різновид девіантної поведінки представлено?
2. Наведіть аргументи із тексту задачі.
3. Чи є прояви вторинного дефекту? Які саме?
4. Які мають бути дії психолога?

Задача 2.

Андрій С., 15 років. Звернулася мати підлітка зі скаргою на зміни в поведінці сина. Він не виходить на вулицю на прогулянку (відвідує тільки школу), практично не спілкується з друзями, відпустив довге волосся, годинами дивиться на себе в дзеркало, розглядає свої старі фотографії.

При психологічному обстеженні підліток дещо тривожний, цікавиться його метою. Поволі встановлюється довірливий контакт.

Працездатність, увага й пам'ять — у межах норми. При дослідженні мислення спостерігаються окремі випадки орієнтації на слабкі ознаки, доступні коригуванню. Інших викривлень мислення немає. При описуванні картин ТАТ виражена тривожність, проєкції ідей ставлення: «Вони дивляться на нього, стежать за ним, бачать, що в нього не все гаразд...»

Самооцінка різко занижена за параметром «зовнішність».

Підліток упевнений у тому, що в нього «здоровенні відстовбурчені вуха», намагається приховати цей недолік. Відчуває, що всі його друзі, перехожі на вулиці звертають увагу на його вуха.

- 1. Який різновид девіантної поведінки представлено?*
- 2. Які речення можна навести на підтвердження?*
- 3. Консультація якого фахівця потрібна?*
- 4. Які мають бути дії психолога?*

Задача 3.

Вова, 7 років. Звернулася вчителька зі скаргою на порушення в поведінці дитини. Він встає під час уроку, голосно розмовляє з дітьми, б'ється, використовує нецензурні вирази в розмові з дітьми й вчителями. З історії розвитку дитини виявилось, що це четверта дитина в сім'ї, батько страждає алкоголізмом, мати працює провідником, часто буває у від'їзді, двоє старших дітей вчать в інтернаті. Вова народився доношеним, ранній розвиток проходив нормально. У дитячий садок хлопчик не ходив, оскільки жив у селі в бабусі. До вступу в школу не вмів читати, рахувати, ніколи не був у дитячому колективі.

Під час психологічного обстеження виявлено незначну недостатність довільної концентрації уваги. Механічне запам'ятовування та невербальна сторона інтелекту — в межах норми. Запас знань значно нижчий за вікову норму. Поінформованість про соціальні норми поведінки відсутня. У разі труднощів у виконанні завдань вимовляє нецензурні слова, іноді рве папір. За методикою «Сходінки самооцінки» виявлена висока самооцінка, впевненість у позитивному ставленні до нього батьків і негативному — вчительки та однокласників.

- 1. До якого типу девіантної поведінки належить поведінка Вови? Наведіть аргументи із тексту задачі.*
- 2. Який тип виховання застосовувався до Вови?*
- 3. Якими мають бути дії психолога?*

Задача 4.

Андрій, 11 років. Звернувся класний керівник зі скаргою на погану поведінку хлопчика: у відповідь на зауваження він поводить себе гірше, кривляється, грубіянить; отримавши погану оцінку, довго сперечається з учителем, прагне довести, що вона виставлена несправедливо; нещодавно демонстративно порвав зошит для контрольних робіт, з його сердитих викриків було зрозуміло, що він отримав оцінку нижчу, ніж очікував. Успішність середня, але значно гірша, ніж була в молодших класах. З однокласниками Андрій постійно конфліктує, часто б'ється, намагаючись довести, що в сварці він був правий, а всі винні.

Під час психологічного обстеження ніяких порушень з боку психічних процесів не виявлено. Спостерігається високий рівень домагань у поєднанні з невпевненістю в собі, фіксованість на оцінках оточуючих, відсутня ділова спрямованість у мотивації діяльності, неадекватно завищена оцінка своїх здібностей та особистих якостей. Стосунки з однокласниками Андрій вважає хорошими, називає себе серед найавторитетніших у класі хлопців.

Проте, за результатами соціометрії в нього 18 негативних виборів при двох позитивних. Свої конфлікти з однокласниками Андрій оцінює як випадкові, що нічого не означає, — «усі діти то сваряться, то миряться». Причину зниження успішності хлопчик вбачає в несправедливому ставленні вчителів. З великою теплотою згадує вчительку молодших класів, у якої він був «майже відмінником».

- 1. Який тип девіантної поведінки наявний у Андрія? Наведіть аргументи із тексту задачі.*
- 2. Яка необхідна додаткова інформація?*
- 3. Якими мають бути дії психолога?*

Задача 5.

Мар'яна, 14 років. Мати привезла дочку в приймальний покій психіатричної лікарні в зв'язку з тим, що у дівчинки був «припадок».

У відповідь на заборону матері виходити з дому будь-куди, крім школи, Мар'яна розбила вікно, скло в серванті, намагалася відштовхнути батьків від вхідних дверей, щоб вийти, кричала й плакала.

Крім того, матір хвилює те, що дочка останнім часом «поривається з дому», закинула попередні заняття (раніше вона під керівництвом матері вишивала рушники), в неї з'явилися нові друзі, а основне — Мар'яна ходить на якісь, за висловом матері, «сходки» з незрозумілою для неї назвою. Мар'яна пояснювала їй, що вона виконує там вправи для удосконалення духу й тіла, але мати вважає, що це релігійна секта й заборонила дочці ходити туди.

Під час психологічного обстеження будь-яких порушень з боку психічних процесів не виявлено. Самооцінка адекватна, диференційована. Рівень домагань високий, нестійкий. При виконанні проєктивних методик яскраво проявляється необхідність у спілкуванні, в групуванні з однолітками.

Під час бесіди з дівчиною з'ясувалося, що вона протягом останніх чотирьох місяців успішно займається в секції у-шу. Вона дізналася тут багато цікавого, знайшла нових друзів. Нещодавно їй доручили працювати з новачками, скоро буде виступ на змаганнях.

Мати не хоче чути про її захоплення, хоча жодного разу не була на заняттях, не знайома з тренером.

1. Чим спричинені негативні прояви поведінки Мар'яни?
2. Який різновид девіантної поведінки представлено? Наведіть аргументи із тексту задачі.
3. Чи потребує Мар'яна психіатричного лікування?
4. Якими мають бути дії психолога?

Практичне контактне заняття 3.

1. Обговорення виконання завдань та результатів Висновку психологічного обстеження.

2. Рольова гра «Процес психологічного обстеження».

Література 1, 3, 5, 6, 8, 11, 13, 14, 16, 17, 19, 20, 21, 22.

Самостійна робота освітнього компонента

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1.	Соціальні норми та психологічна сутність девіантної поведінки.	16
2.	Структура девіантної поведінки; детермінанти та процес формування.	16
3.	Визначення різновиду девіантної поведінки	16
4	Соціально-психологічна корекція девіантної поведінки.	16
Разом		64

Завдання для самостійної роботи

Тема 1. Соціальні норми та психологічна сутність девіантної поведінки.

Виконайте спрямований самоаналіз на тему: «Моє ставлення до соціальних норм і правил поведінки».

Спрямований самоаналіз — це різновид тренінгової технології, який передбачає занурення у свій внутрішній світ та подальше письмове викладення думок і почуттів, що виникли внаслідок цього.

Подумайте про те, як Ви ставитеся до соціальних норм і правил поведінки.

- Чи вважаєте Ви за необхідне завжди їх дотримуватися?
- Якщо Ви порушили якісь норми чи правила, що ви відчуваєте?
- Чи намагаєтесь Ви вибачитися чи якимось іншим чином виправити ситуацію?
- Як часто Ви порушуєте соціальні норми та правила поведінки?

Стосовно яких сфер життя чи в яких ситуаціях відбуваються ці порушення?
На виконання самоаналізу відводиться 10 хв.
Прочитайте написане та зробіть висновок щодо ступеня нормативності своєї поведінки, спираючись на інформацію, що була викладена у лекції.

Сформулюйте свої коментарі щодо властивостей соціальних норм, спираючись на власний життєвий досвід. Обсяг: 0,5 – 1 сторінка.

Література :1,3,5, 6,8, 9, 11, 13, 16, 17, 18.

Тема 2. Структура девіантної поведінки; детермінанти та процес формування.

Самообстеження за методикою Леонгарда-Шмішека “Виявлення психопатій та акцентуацій характеру”.

Зробіть ксерокопію бланка методики, що наведено в Додатках.

Далі заповніть цей бланк відповідно до інструкції та виконайте обробку результатів.

Примітка. Не варто розповідати один одному чи всій групі про свої результати (тобто чи виявлено акцентуації та психопатії і які саме).

Література:1, 2, 5, 6, 8, 10, 12, 14, 15, 17, 18, 19, 20.

Тема 3. Методи визначення різновиду девіантної поведінки.

Напишіть реферат на тему: «Сучасний стан методичної бази психологічних досліджень в Україні». Обсяг 7 - 8 сторінок, з використанням 10 – 15 джерел.

Література :1, 3, 5, 6, 8, 11, 13,14,16,17, 18, 19, 20,21,22.

Тема 4. Соціально-психологічна корекція девіантної поведінки.

1. Заповніть таблицю «Різновиди групової роботи з особами з девіантною поведінкою»

Інструкція. Поміркуйте над тим, які є різновиди групової роботи з особами з девіантною поведінкою. Запишіть результати в таблицю за зразком:

Різновиди груп	Завдання, що їх вирішує група	Форми й методи, які застосовуються	Контингент (вік, тип дезадаптації)	Фахівці (психолог, вчитель, ...)

Література: 1, 3, 5, 6, 8, 11, 13, 14, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22.

3. ІНСТРУМЕНТИ, ОБЛАДНАННЯ ТА ПРОГРАМНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ, ВИКОРИСТАННЯ ЯКИХ ПЕРЕДБАЧАЄ НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА

Технічні засоби та обладнання: екранні (електронні презентації, віртуальні зали для відпрацювання практичних навичок), комп'ютерні (комп'ютери, планшети, освітні платформи, електронні бібліотеки).

Програмне забезпечення: системне ПЗ (операційні системи, драйвери, програми статистичної обробки даних SPSS, Jamovi), освітні платформи (LMS) для дистанційного навчання, керування курсами (Moodle, Zoom, Google тощо).

4. МЕТОДИ НАВЧАННЯ

Курс буде викладений у формі лекцій (12 год.) та практичних (8 год.) завдань та практичних контактних занять (6 год.), організації самостійної роботи студентів (64 год.).

Під час викладання дисципліни використовуються наступні методи навчання: вербальні (лекція, пояснення, бесіда, дискусія), наочні (ілюстрація, демонстрація, приклад), практичні (аналіз кейсів, виконання практичних завдань, індивідуально-практичних робіт, тестів), а також інтерактивні техніки та методики. Лекції з використанням презентацій та відеоматеріалів. Для актуалізації теоретичних знань будуть проведені семінари-дискусії, диспути, тренінг-заняття з використанням інтерактивних технік; для розвитку клінічного мислення будуть застосовані практичні завдання з аналізу кейсів; для набуття навичок практичної роботи з девіантами - проведення рольових ігор.

5. ЗАСОБИ ДІАГНОСТИКИ ТА РЕЙТИНГОВА СИСТЕМА ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ

Засоби оцінювання та методи демонстрування результатів навчання

Засобами оцінювання та методами демонстрування результатів навчання освітнього компонента є:

Методи поточного контролю: Проводиться з метою оцінювання результатів навчання протягом семестру і включає систематичний моніторинг навчальних досягнень здобувачів. Поточний контроль здійснюється під час проведення практичних занять у формі виконання практичних завдань, розв'язання кейсів та активної участі в обговореннях, в обсязі навчального матеріалу, визначеному для кожного заняття.

- *практичні задачі* (у письмовій роботі студенту необхідно показати і теоретичні знання, і вміння застосовувати їх для розв'язування конкретних задач, психологічних проблем);
- *самостійна робота* (оцінюється під час поточного контролю теми),

- виконання умов академічної дисципліни (оцінюється під час поточного контролю теми),

-

Методи підсумкового контролю: Проводиться з метою оцінювання результатів навчання наприкінці семестру, відповідно до навчального плану у вигляді семестрового заліку, в терміни, встановлені графіком навчального процесу та в обсязі навчального матеріалу, визначеному робочою програмою дисципліни.

Форми контролю та критерії оцінювання результатів навчання

Форми поточного контролю:

Практичні задачі. Максимальна оцінка за виконання практичної задачі становить 10 балів. Завдання включає п'ять обов'язкових пунктів, кожен з яких оцінюється за такими критеріями:

Оцінка за виконання завдань 1, 2.

Критерії оцінювання завдання	
10 балів	Надано правильні розгорнуті відповіді по всіх завданнях
7-9 балів	Надано правильні але неповні відповіді по всіх завданнях
4-6 балів	Надано правильні відповіді у 50% - 70% завдань
1-3 бали	Надано правильні відповіді у 20% - 40% завдань
0 балів	Робота не виконана

Оцінка за виконання завдань 3 та 4.

Макимум за виконання цього завдання – 15 балів	
Критерії оцінювання завдання	
15 балів	Надано правильні розгорнуті відповіді по всіх завданнях
10-14 балів	Надано правильні але неповні відповіді по всіх завданнях
7-9 балів	Надано правильні відповіді у 75% завдань
4-6 балів	Надано правильні відповіді у 50% завдань
1-3 бали	Надано правильні відповіді у 25% завдань
0 балів	Робота не виконана

Виконання умов академічної дисципліни. Вчасне виконання практичних завдань з дотриманням всіх вимог: ступінь розкриття сутності питання в ході обговорення. Оцінювання виконання умов академічної дисципліни базується на комплексному підході, що включає своєчасність, якість та академічну добросовісність.

Критерії оцінювання	
5 балів	Надано правильні розгорнуті відповіді в ході обговорення
3-4 бали	Надано правильні але неповні відповіді в ході обговорення
1-2 бали	Надано в цілому правильні але неточні відповіді в ході обговорення
0 балів	Не брав участі у обговоренні

Форми контролю та критерії оцінювання результатів навчання

Контроль здійснюється за модульно-рейтинговою системою.

Форми поточного контролю: практичні заняття, самостійна робота.

Форма підсумкового семестрового контролю: залік.

Оцінювання окремих видів навчальної роботи Критерії оцінювання

Вид діяльності здобувача	Кількість одиниць	№ теми	Кількість балів за одиницю	Максимальна кількість балів
Практичні завдання	5	1	10	60
		2	10	
		3	15	
		4	15	
Контактні заняття	3	2, 3, 4	5	15
Підсумковий контроль (залік) - тест	1			25
Максимальна кількість балів за курс: $60+15 + 25 = 100$				

Підсумковий контроль – залік (умови допуску до підсумкового контролю 40 б.).

Розподіл балів освітнього компонента з формою контролю - залік

Поточне оцінювання (бали)	залік (бали)	Сума балів
75	25	100

Критерії оцінювання підсумкового семестрового контролю

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Для оцінювання результатів навчання застосовується 100-бальна шкала оцінювання.

Сума балів	Оцінка ECTS	Національна оцінка	
		Екзамен	Залік
90-100	A	Відмінно	зараховано
82-89	B	Дуже добре (вище середнього рівня з кількома помилками)	
74-81	C	Добре (в загальному правильна робота з певною кількістю грубих помилок)	
64-73	D	Задовільно (непогано, але зі значною кількістю недоліків)	
60-63	E	Задовільно (задовольняє мінімальні критерії)	
35-59	FX	Незадовільно (із можливістю повторного складання)	не зараховано
1-34	F	Незадовільно (із обов'язковим повторним вивченням дисципліни)	

6. ОРІЄНТОВНИЙ ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДО ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

1. Визначення поняття девіантної поведінки
2. Діалектика феномену "порушення соціальних норм"
3. Визначення поняття "соціальна норма"
4. Відносність і динамічність соціальних норм
5. Структура девіантної поведінки
6. Відхилення у функціонуванні психічної діяльності як фактор порушень особистісного розвитку
7. Різновиди відхилень у психічній діяльності
8. Психічний недорозвиток як фактор соціальної дезадаптації
9. Ушкоджений психічний розвиток як фактор відхилень у розвитку особистості
10. Акцентуації характеру та психопатії
11. Невротичні розлади як фактори девіантної поведінки
12. Початкові прояви психічних захворювань та аутичні розлади
13. Хибні підходи до виховання дітей як фактор виникнення соціальної дезадаптації
14. Типологія соціально дезадаптованої поведінки
15. Особливості психологічного обстеження девіантів.
16. Завдання та процедура проведення психологічного обстеження девіантів
17. Методи інтегральної оцінки особистості
18. Методи оцінювання особистості в контексті її соціальної ситуації розвитку
19. Методи вивчення пізнавальної сфери
20. Методи вивчення структурних компонентів особистості
21. Основи організації правильного виховного середовища
22. Оптимізація соціальної ситуації розвитку дитини відповідно до типу її соціальної дезадаптації
23. Принципи, завдання, різновиди та етапи консультативно-коригуючої роботи з девіантами.
24. Програми корекційної роботи відповідно до прояву соціальної дезадаптації
25. Індивідуальна та групова психологічна корекція.

7. МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТА

Підручники:

1. Сафін, О. Д., Байда, С. П. Психологія девіантної поведінки особистості: підручник / О. Д. Сафін, С. П. Байда. – Умань: Уманський державний педагогічний університет ім. Павла Тичини, 2021. – 312 с.
2. Христюк, О. Л. Психологія девіантної поведінки: навчально-методичний підручник / О. Л. Христюк. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2014. – 192 с.
3. Максименко, С. Д., Чепелева, Н. В. Психологія девіантної та делінквентної

поведінки: підручник / С. Д. Максименко, Н. В. Чепелева. – Київ: Академвидав, 2017. – 280 с.

4. Ткаченко, Т. В. Профілактика та корекція девіантної поведінки: підручник / Т. В. Ткаченко. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2020. – 198 с.
5. Шевченко, І. М. Девіантна поведінка у підлітковому віці: підручник / І. М. Шевченко. – Одеса: ОНУ ім. І. І. Мечникова, 2021. – 224 с.

Навчальні посібники:

6. Бондаренко, О. Ф. Психологія девіантної поведінки: навчальний посібник / О. Ф. Бондаренко. – Київ: Центр учбової літератури, 2018. – 256 с.
7. Вольнова Л. М. Профілактика девіантної поведінки підлітків: навч.-метод. посібник К., 2016. – 193 с.
8. Кондратенко, Л. А. Соціально-психологічні основи девіантної поведінки: навчальний посібник / Л. А. Кондратенко. – Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2019. – 312 с.
9. Максимова Н. Ю. Психологія девіантної поведінки: Навч. посібник. – К.: Либідь 2011.–520 с.
10. Максимова Н.Ю. Психологія соціальної роботи з проблемними сім'ями: Навч. посібник. – К. 2017 – 463с.
11. Максимова Н.Ю. Психологічні основи соціальної реабілітації: Навч. посібник. – К. – 2022. -288с.

Методичні роботи:

12. Бондаренко, О. Ф. Методичні рекомендації до вивчення курсу «Психологія девіантної поведінки» / О. Ф. Бондаренко. – Київ: Центр учбової літератури, 2018. – 56 с.
13. Гошовська Д. Т. «Психологія девіантної поведінки»: методичні рекомендації до практичних занять. Луцьк, 2013. – 69 с. .
14. Кондратенко, Л. А. Методичні матеріали для самостійної роботи студентів з дисципліни «Психологія девіантної поведінки» / Л. А. Кондратенко. – Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2019. – 72 с.
15. Ткаченко, Т. В. Методичні вказівки до практичних занять з курсу «Психологія девіантної поведінки» / Т. В. Ткаченко. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2020. – 64 с.
16. Шевченко, І. М. Методичні рекомендації для організації самостійної роботи студентів з психології девіантної поведінки / І. М. Шевченко. – Одеса: ОНУ ім. І. І. Мечникова, 2021. – 58 с.
17. Христюк, О. Л. Методичні матеріали до курсу «Психологія девіантної поведінки» для студентів спеціальності «Психологія» / О. Л. Христюк. – Львів: ЛДУВС, 2017. – 60 с.

Інформаційні ресурси:

18. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua>
19. Електронна бібліотека Національного університету «Києво-Могилянська академія» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.library.ukma.edu.ua>
20. PsycINFO (American Psychological Association) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.apa.org/pubs/databases/psycinfo>
21. Google Scholar – Академічний пошук [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://scholar.google.com>
22. ERIC (Education Resources Information Center) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://eric.ed.gov>